

TARİHİN SONU, MEHDİLİK VE KIYAMET ÜZERİNE

Yüksel YILDIRIM

Özet: Tarih boyunca toplumlar, toplumlararası ilişkilerde kendi çözüm önerileri tükendiğinde ya da bir çıkmaza girdiklerinde kendilerinin üstünde bir kurtarıcı beklentisi içine girmişlerdir. Söz konusu beklenti tarihin ve bilinen insanî düzenin sonu kabul edilen kıyamet kavramı ile birlikte gündeme gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu dinlerde Mehdilik/Mesihlik inancının toplumsal temeli incelenecek, ardından günümüz tartışmalarındaki anlamı ortaya konmaya, Mehdilik ve kıyamet kavramları ile “tarihin sonu” tezinin bağlantısı günümüz dünya egemenlik ilişkileri içinde ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehdilik, Mesihlik, Kıyamet, Tarihin Sonu

ON THE END OF HISTORY, THE MAHDISM AND DOOMSDAY

Yüksel YILDIRIM

Abstract: Throughout history, societies have expected a savior over themselves when their solutions in inter-communal relations are exhausted or when they come to a deadlock. The expectation in question have become a current issue with the concept of doomsday, which is accepted as the end of history and the known human order. In this context, the social basis of the Mahdism / Messianism in these religions will be examined, afterwards the meaning in today's discussions will be revealed, the connection between the concepts of Mahdism and Doomsday and the "end of history" thesis will be discussed in today's world domination relations.

Keywords: Mahdism, Messianism, Doomsday, The End of History.

TARİHİN SONU, MEHDİLİK VE KIYAMET ÜZERİNE

Yüksel YILDIRIM*

GİRİŞ

Çalışmamızın konusunu tarihin sonu, mehdilik ve kıyamet olguları oluşturmaktadır. Evrensel dinlerle birlikte çok sayıda dinin ana temalarından biri olan küresel yok oluş kavramı ile söz konusu yok oluş döneminde ortaya çıkacağına inanılan kurtarıcı kimliğinin anlamını tarihin sonu kavramı ile birlikte değerlendireceğiz. Konu daha çok ilahiyatçıların çalışma alanı içinde olup, sosyologların nispeten çok daha az sayıda çalışması bulunmaktadır. Bizim bu yazıdaki amacımız, söz konusu kavramların teolojik anlamını ortaya koymak ya da bunu tartışmaya açmak değil bunların toplumsal temellerini anlamaya alışmak ve günümüz sorunları zemininde sonuçlar çıkarmaya çalışmaktır. Her iki kavram, geleceğe dair bir perspektifi taşımakla birlikte toplumsal yansımaları sonucunda tarihteki çoğu olayda başat faktör olarak ortadadırlar. Bu anlamda bir gelecek tasavvurdan ziyade, gerçekte, geçmişini belirledikleri gibi günümüzü de etkileyen kavramlardır. Bu anlamda çalışmadaki esas amacımız, mehdilik ve kıyamet kavramlarının tarihsel süreçteki görüntülerine değindikten sonra günümüz dünya egemenlik ilişkileri açısından anlamlarını ortaya koymak ve önümüzdeki süreç için belli sonuçlar çıkarmak olacaktır.

Tarih boyunca kitleleri etkileme ve arkasına alma niyetindeki birçok kimse üzerinden mehdîyet iddiaları gündeme gelmiş ve gerek İslamiyet öncesi gerekse sonraki yüzyıllar içinde çok sayıda kişi mehdilik iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Günümüzde de, Mehdî inancı özellikle dinî guruplar ve cemaatler tarafından benimsenmektedir ki yaygın bir taban bulmasının bir nedeni de budur. Bu guruplar kimi zaman kendi dini liderlerini Mehdî türevi unvanlarla kabul etmekte, dinî hükümler konusunda kimi zaman dinin peygamberinden -üstte olmasa da- önce anılan bir otorite olarak görmektedirler. Bu

* Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

liderlerin kitaplarının, müritlerin okuma listelerinde Kur'an ve Hadis kitaplarından daha önce geldiğini hatırlatalım. Söz konusu grupların, üyelerinin aidiyet bağlarını kuvvetlendirmek adına ön planda tuttıkları bu inancın yanında, “*Mehdî bu yıl zuhur edecek!*” ya da “*Mehdî geldi!*” şeklinde umut yeşertme çabalarını belirtmek mümkündür. Buna ilaveten herhangi bir dinî cemaat ya da gruba bağlılığı olmayan insanlar arasında da Mehdi/Mesih inancının azımsanamayacak ölçüde yaygın olması, konunun sosyolojik açıdan ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çerçevede çalışma içinde öncelikle mehdilik, bu kavramla birlikte kimi yerde eşdeğer, kimi yerde yan yana anılan Mesihlik ve de her iki kavramın oturtulduğu zaman dilimi olarak kıyamet kavramlarının anlamı ortaya konacaktır. Ardından, bu veriler ışığında mehdilik ve kıyamet olgularına günümüz dünya egemenlik sistemi ve “tarihin sonu” kavramı paralelinde bir yorum getirmeye ve bu olguların hangi toplumsal temel ve toplumlar arası ilişkiler yansıması çerçevesinde gündeme getirildiğini ortaya koymaya çalışacağız.

MEHDİLİK VE MESİH İNANCININ ANLAMI

Mehdî, “hidayet” kelimesi ile ilişkili, “yol gösterici”, “hidayete erdirilmiş” anlamını aşır, dünyanın son zamanlarında ortaya çıkarak doğruluğu ve adaleti dünya üzerinde hâkim kılacak olan kurtarıcı kimliği kazanmış bir kavramdır.¹ En genel ve bilinen anlamıyla Mehdi, kıyamete yakın bir zamanda “zuhur edecek” ve yeryüzünde inananların egemenliğini sağlayacak olan, bu amaç için Allah tarafından seçilmiş ve görevlendirilmiş kişidir. Yaygın inanışa göre “*ahir zamanda Ehl-i Beyt'ten çıkıp İslam'ı dünyaya hâkim kılacağına inanılan kişidir. Yeryüzünü adaletle dolduracak, zulüm ve bozgunculuğu kaldıracak, bütün İslam memleketlerini hâkimiyeti altına alacak, bütün Müslümanları kendisine tabi kılacaktır. Mehdi, Allah tarafından desteklenmiş, kuvvetlendirilmiş, görevlendirilmiş, rehber kılınmış kutsal bir zattır.*”² Bu anlamda orijininde böyle bir anlamda kullanılmamasına rağmen, karizmatik bir lider karakteri taşıyan Mehdi kavramı, kitleler üzerinde Tanrısal kaynaklı

¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdi”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C.XXVIII, s. 369. (369-371)

² Faruk Gün, “Mehdilik İnancı Üzerine Bir İnceleme”, Artuklu Akademi Dergisi, 2017/4(1), s.103. (99-130)

etkileyici ve yönlendirici bir özellik barındırmaktadır. Yaratılış itibari ile bir insan olmasına rağmen, donanım anlamında insanüstü yetenekleri bulunmaktadır. Bu noktada kendisini bekleyen milletler için üstün bir kurtarıcı kimliğine haizdir.

Mehdî'nin "beklenen kurtarıcı" hüviyeti, üstün yeteneklerinin yanı sıra, toplumların içinde bulundukları durumla ilişkilidir. Kurtarıcılık kavramı, kurtarılmaya muhtaç kitleler için anlamlı olacağından, Mehdî inancı halkların içinde bulundukları siyasi/sosyal sıkıntılar ve yoksulluk ile anlam kazanacaktır. Bu anlamda Mehdî inancı, *"kendilerine yapılan zulmü engellemeye gücüne sahip olmayan 'düşkünler ideolojisi'ni içermektedir."* Aynı zamanda bu düşünce aslında "ertelenen düşler" demektir.³ Bir yoruma göre de, *"insanlık tarihinin başından beri süregelen iyi ve kötü mücadelesinin"* iyinin lehine son bulacağı düşüncesinin ürünüdür.⁴ *"Umutları kırılmış ve haksızlığa uğradığını hissetmiş yorgun toplumlar, yaşama tutunmak için Mehdî'yi şiddetle arzulamışlardır."*⁵ Denilebilir ki, kendi toplumsal çözümünü sağlayamayan toplumlar için Mehdî beklentisi, bir yandan bu çözümsüzlüğün diğer yandan da geleceğe dönük bir umudun ifadesidir. Yaşanılan dönemde aleyhine gelişen durumlara müdahale edemeyen toplumlar ya da toplumsal gruplar, kendi karşı çözümlerini geliştiremediklerini kabul ederek, bunu ileriki bir tarihe ertelemektedirler. Bu anlamda genel bir çöküntü halinin önü alınmakta, toplumsal bir pasifizasyon içindeki insanlar, gene kitlesel bir depresyon durumundan kurtulmak için Mehdi beklentisine bir dal gibi tutunmaktadırlar.

Mehdilik kadim dinlerden evrensel dinlere süregelen beklenen kurtarıcı inancının somutlaşmış ifadesi iken Mesih kavramı ise doğrudan Yahudilik ve Hristiyanlığın teolojik yapıtaşlarındandır ve İslamiyet'te görülmesi de Hz. İsa'nın kişiliği bağlamındadır. Bir anlamda İslamiyet'te ve diğer dinlerde görülen Mehdî tasavvurunun ve beklenen kurtarıcı misyonunun Yahudi-Hristiyan teolojisindeki karşılığı net olarak Mesih kavramıdır. Aradaki fark, Mesih'e yüklenen kişilik Hristiyanlıkta Hz. İsa iken Yahudilik Hz. İsa'nın Mesihliğini reddederek yeni bir kişilik beklemektedir. İslamiyet ise

³ Özkan Şimşek, Mehdilik ve Nüzûl-i İsa Tartışmaları: İslam'ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnancı, Fecr Yayınları, Ankara, 2019, s. 30-32.

⁴ İsmail Şık, Yusuf Gökalep; "Sosyal Teoloji Bağlamında 'Mehdilik' Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgânâ Karşılaştırması", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, 2014, s.528.

⁵ Faruk Gün, agm, s.124.

Mehdi ve Mesih karakterlerine ayrı kişilikleri yüklemektedir. Ancak konumuz açısından her iki karakterin de ortak noktası kıyamete yakın zamanda “zuhur” ve “nüzul” edip kurtarıcı göreviyle hareket edecek olmalarıdır. Bu anlamda Mehdi, Mesih ve kıyamet kavramları aynı karede karşımıza çıkmaktadırlar.

Mehdi ve Mesih beklentisi günümüz projeksiyonundan bakıldığında bir gelecek beklentisi olmasına rağmen, tarihten silinmiş kadim toplumlardan itibaren söz konusu inanca rastlanılmaktadır. Binlerce yıl öncesinde bile, bu toplumların geleceğinde onları içinde bulunan açmazdan çıkaracak bir kurtarıcı beklentisi görülmektedir. Bu anlamda Mehdi’nin bir bakıma, geçmiş toplumların gelecek tasavvurlarının bir parçası olarak görmek mümkündür. Başka bir deyişle Mehdi, geçmişi de konsolide etmek işlevi ile tarihsel sürecin bir parçasıdır. Bu anlamda bazı mehdileri günümüz yerine geçmişte aramak yanlış olmayacaktır. Tarihte bu iddiayla ortaya çıkmış çok sayıda mehdi hareketi bulunmaktadır.

Yenilgi üzerine kurulu, ya da başka bir deyişle bu kavramlarla doğmuş dinlerde “beklenen kurtarıcı” inancının henüz kuruluşdan itibaren yer bulduğu görülmektedir. Hristiyanlık özelinde bunu söylemek mümkündür. Hz. İsa’nın başarısızlıkla sonuçlanan ve yarım kalan hikâyesi dinin henüz başlangıç aşamasında iken böyle bir geri dönüş inancının varlığını zorunlu kılmıştır. Keza, Yahudiler tarihlerindeki büyük bir yenilgi dönemlerinde bu inancı doğrudan iman esasları arasına almışlardır. Diğer dinlerde de rezerv olarak bu inanca yer verilmiş, toplumun açmaza düştüğü ve toplumlararası ilişkilerde çözümsüz kaldığı bir noktada ya da toplum içinde belli kesimlerin iktidara karşı tutumlarında siyasi bir figür olarak ön plana çıkarılmıştır. Doğu/İslam dünyasının Batı karşısındaki yenilgisinde ve belli dönemlerde heretik unsurların siyaset arayışlarında da benzer şekilde mehdi inancı gün yüzüne çıkmıştır. Bu bağlamda, söylenebilir ki, bütün kadim Doğu dinlerinde ve evrensel dinlerde, ilişkilerin tılandığı ve çözümsüzlüğün had safhaya çıktığı noktada Tanrısal güce haiz ya da onun temsilcisi bir kurtarıcı figürü bulunmaktadır. Söz konusu figürler, Doğu toplumlarında, toplumun kendi başına üstesinden gelemediği sorunları çözmesi sonucunda devletin taşıdığı yücelik ve tanrısallaşmaya paralel olarak benzer özellikler taşıyacaklardır.

Mehdi kavramı gelecekte ortaya çıkacağına inanılmasına ve tarihsel gerçekler açısından böyle bir hadisenin henüz gerçekleşmemiş olmasına rağmen belli tarihsel kişiliklerin mehdi ilan edilmesi, gelecekteki bir karakterin geçmişte kişileştirilerek tarih sahnesinde rol oynadığı anlamına gelmek-

tedir. Bu anlamda gelmesini beklediğimiz fakat tarihte yaşamış ve ölmüş çok sayıda mehdi bulunmaktadır. Kral Sargon ve Hammurabi örnekleri gerçekte “kurtarıcı” beklentisinin yaşadıkları dönemde önemli toplumsal gelişmelerin katalizörü olacağına inanılan kişiler nezdinde karşılık bulduğunun göstergesidir. Tarihte, kendisine karşı umut beslenen ve bir atılım gerçekleştireceğine, başka bir deyişle kitleleri içinde bulunulan umutsuz durumdan kurtaracağına inanılan ya da içinde bulunduğu topluma önemli bir sıçrama gerçekleştiren karakterlerin mehdileştirilmesi söz konusudur. Bu durum, “beklenen kurtarıcı”nın gelecekte beklenmeyip geçmişte çeşitli dönemlerde misyon üstlendiğinin, bu anlamda gelecekte ve her an yeniden başka kimliklerle ortaya çıkabileceğinin göstergesidir. Dolayısıyla tek bir mehdi aramak ve beklemektense toplumların tarihsel serüvenleriyle ilişkili çok sayıda mehдинin varlığından söz etmek mümkündür. Bu da bizi beklenen kurtarıcının dinî/mistik kehanetlerle değil, toplumsal dayanaklarla hayat bulduğu gerçeğine götürür.

İslamiyet’in temel kaynakları açısından ele alındığında mehdilik kavramının burada net bir şekilde bulunmayıp, daha sonraları tarihsel olaylarla birlikte gün yüzüne çıkarak Kuranî dayanak bulunmaya ya da hadislere dayandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda çıkış noktası diğer iki evrensel dinde olduğu gibi bir yenilgi olmayan, çözümsüzlüğü içinde barındırmayan İslamiyet’te bu kavramların, tarihsel süreç içinde karşılaşılan yorum farklılıkları ve açmaz durumlarında yeşertilmiş kavramlar olduğu söylenebilir. Kuruluşundan itibaren zafere ve başarıya dayalı bir din olan İslamiyet’te “beklenen kurtarıcı” kavramı, içinde bulunulan çözümsüz durumların sonucu olarak gündem bulacaktır. Günümüzde bu algının diri olması benzer durumların geçerli olduğunun göstergesidir. Son tahlilde mehdi beklentisi ve kıyamet düşüncesi, bir açmazın ve çözümsüzlüğün sonucudur. Çözüme duyulan umutsuzluk, yeni bir aşamaya ve öneriye olan inançsızlık, ana hikâyenin sonunun geldiği inancının geçerlik kazanmasına neden olacaktır. Bu anlamda dinlerin özünde rezerv olarak bulunan bu inançlar, dönemsel olarak gündem olup taraftar bulmakta, belli zamanlarda da geri planda kalmaktadırlar. Örneğin bir Haçlı ordusunu mağlup eden Selçuklu, Viyana önlerindeki Osmanlı askerlerinde ya da Yeni Dünya’nın uçsuz bucaksız olanaklarını keşfeden Avrupalı kâşiflerde, içinde bulundukları durumun heyecanına binaen, kıyametin hemen arifesinde oldukları inancının ve bir kurtarıcı beklentisinin ne kadar gündemde olduğu tartışma konusudur.

KIYAMET MESELESİ VE “TARİHİN SONU”

Mehdilik ve Mesih inançları ile birlikte ele alınması gereken önemli bir kavram da kıyamettir. Tarihte ve günümüzde söz konusu inançlar kıyamet ile birlikte anılmakta olup, kıyamet alametlerinden de biri olarak görülen “Mehdi’nin zuhuru” ve “Nüzul-i İsa” hadiseleri bir kurtuluşun fakat aynı zamanda hemen ardından mevcut sistemin yok olmasının yani kıyametin habercisidir. Zamanın sonu açısından iki gruba ayrılan dinlerde⁶ döngüsel/ doğrusal zaman kavramı bağlamında kıyamet aynı zamanda mevcut dön- günün tamamlanmasının adıdır. Hinduizm ve Budizm gibi dinlerde de olan kavramda aradaki fark, bu dinlerde paralel olarak kıyametlerin sürekli tek- rarlanması iken evrensel dinlerde bir defada olup bitmesidir.⁷ Evrensel din- lerde kıyamet inancı küçük ve büyük alametleri ile birlikte anılmakta,⁸ bu şekilde kıyametin öncesinde belli koşulların oluşacağı ve hatta Evanjelik Hı- ristiyanlarda olduğu gibi oluşması gerektiği⁹ inancıyla hareket edilmektedir. Bu ortak düşünceye göre kıyamet öncesinde büyük çapta bir çöküntü, ahlak- sızlık, yozlaşma ve kaos hali görülecek, meydana gelen doğa üstü olaylarla birlikte beklenen kurtarıcılar yeryüzünde zuhur ederek insanlığın kurtulu- şunu gerçekleştirecektir.¹⁰ Ardından çeşitli alametleriyle ayrıntılı bir şekilde tarif edilen kıyametin kopması sahnesiyle¹¹ mevcut zaman döngüsünün so- nuna gelinecektir. Dolayısıyla kıyamet kavramı koşullu bir sürecin adıdır ve kendinden önceki dönemin antitezi olarak başlayacak yeni bir döneme işaret eder. Bu anlamda Mehdi/Mesih inancı gerçekte toptan bir yok oluşun hemen öncesinde belli süreli refah döneminin, başka bir deyişle kısa süreli bir nefes alma döneminin sembolüdür ve beklenen kurtarıcıların geldiği dönem, ina- nanların kıyametin hemen öncesinde de olsa mutlaka gün yüzü görecekleri

⁶ Günay Tümer, “Ahir Zaman” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C:I, s. 542. (542-543)

⁷ Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C:XXV, s. 516. (516-522)

⁸ Rabia Tohtahunova, Dinlerde Kıyamet Fenomeni (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

⁹ Büşra Elmas, Evanjelik Hıristiyanlarda Kıyamet İnancı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017.

¹⁰ Sümeyra Gençtürk, İlâhi Dinlerde Ahir Zaman ve Kıyamet (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.

¹¹ Şakir Kocabaş, “Kur’ân ve Hadislerde Kıyamet Günü”, Divan: Disiplinlerarası Çalış- malar Dergisi, 2001, S:11, s.129-154.

aynı zamanda bu dönemin dünyanın son devri olduğu anlamına gelmektedir. Başka deyişle zaman, inananlar için olumlu koşullarla bitecektir.

Bu şekliyle kıyamet kavramı, etimolojik anlamından da hareketle, bir yok oluşun yanı sıra yeniden dirilişin ve ayağa kalkışın sembolüdür. Yani aslında kıyamet, insanlığın yeniden ayağa kalkması ve dünya üzerinde yaptıkları için de hesap vermesinin adıdır. Bu anlamda bir bakıma yeryüzündeki tüm çatışmaların çözümlendiği, bunların getirdiği hatalar ve günahların faturasının ortaya konduğu bir zamandır. Ancak günümüz algısı, kıyametin evrensel bir yok oluş sahnesiyle bütün mevcut sistemin ortadan kalkması, sona ermesi ile ilişkilidir. Bu nedenle kıyamet denilince akla -“kıyametin kopması” kavramından da hareketle- kurulu dünya sisteminin nihayete ermesi ve bilinen “tarihin sonu” gelecektir. Bu bağlamda kıyamet kavramı ile birlikte ve bir anlamda anlatılmak isteneni daha doğru tanımlar şeklinde “ahir zaman” kavramı anılmaktadır. Dolayısıyla kurulu dünya düzeninin yok olması, kıyametin hemen öncesinde ve söz konusu “ahir zaman”ın sonunda gerçekleşecektir. Aynı şekilde “ahiret” olarak adlandırılan yeni ve sonsuz aşama, dünya hayatının sona ermesinin akabinde gerçekleşecek “kıyam” ile başlamaktadır. Her iki kavramın birlikte ve kimi zaman birbirinin yerine kullanılması bu zamansal bitişiklik nedeniyledir. Biz burada söz konusu kavramların bugün kullanılış biçimlerinin son dönem toplumlararası ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmesini yapmaya çalışacağız. Evrensel/semavî dinlerde görülen ve somut gerçekliği konumuz olmadığı için tartışma dışı olan kıyamet inancının gündeme getiriliş ve bu ve benzeri kavramlar üzerinden yeni tartışmalar ortaya atılışını ele alacağız.

Doğu-Batı ilişkilerinde Batı’nın 19. yüzyılda geldiği konumda toplumlararası ayırım ve toplumsal gelişme şemaları sosyoekonomik temel ve terimlerle açıklanırken günümüzde farklı kavramların gündeme geldiği görülmektedir. Endüstri Devrimi süreci sonunda tek bir gelişme çizgisi ve toplumsal evrim basamakları olduğunu ve zirvesinde niceliksel ölçütlerle kendisinin bulunduğu ileri süren Batı düşüncesine göre tüm toplumlar bu aşamaları geçmek zorundaydılar. 20. yüzyıla da yansıyan bu açıklama biçimi, Doğu-Batı çatışmasının göreceli olarak düşük yoğunluğa indiği ve Batı-dışı toplumların dümen suyuna çekilme çabasının görüldüğü bir dönemin ürünü idi. Buna göre Batı’nın geldiği kapitalist endüstri toplumu aşaması mevcut şemalarda -Marx’a rağmen- son evre olup, tüm toplumlar bu evrede er geç toplanmak zorundaydı. Bu sürecin hamiliği de elbette Batı’dan beklenmekteydi. Belli bir dönem kabul gören bu yaklaşım, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren

Doğu'dan gelen itirazlarla yeniden alternatif önerilerin gündeme gelmesine neden oldu. Yüzyılın sonuna doğru ise "yeni dünya düzeni" kavramı ve küreselleşme tartışmaları ile birlikte içinde bulunulan dönemin tarihin son aşaması olduğu ve insanlık tarihinin bu aşama ile birlikte nihai gelişme çizgisinin üzerinde olduğu iddiası ortaya atıldı.¹²

Bir bakıma Comte'dan beri süre gelen "düzen içinde ilerleme" görüşünün güncel versiyonu olan "tarihin sonu" tezi, gerçekte, ilerlemenin Batı'nın öngördüğü biçim ve koşullarda olacağını söylemenin başka şeklidir, denilebilir. Batı-dışı toplumlardan gelecek önerilerinin önünü kesme amacı ve kendi önerisizliğinin üstünü örtme çabasını bu kavramda belirgin şekilde görmek mümkündür. Günümüz egemenlik sisteminde sömürü üzerine kurulu ilişkilerde Batı-dışı halkların hiçbir çıkarı olmamasının yanı sıra bunlardan zarar gören kendileridir. Batı'nın ise çıkarı bu doğrultuda olduğu için mevcut düzeni sürdürmekten başka bir önerisi ve çabası yoktur. Bu durumda kurulu sistemi değiştirme gayretleri Doğu halklarından gelecektir. Kapitalist aşamanın gelip tıkanıldığı ve toplumlararası ilişkilerde mevcut çözüm önerilerinin geçerliliğini yitirdiği noktada ileri sürülecek her yeni aşama ve çözüm önerisi Batı dünya egemenlik düzenini tehdit edeceği için ketlenmek istenmektedir. Tarihin sonu tartışmalarının gerçek anlamı bu olduğu gibi kıyamet kavramını da günümüzde bu çerçevede içinde değerlendirmek gerekir.

Yukarıda belirttiğimiz toplumlararası ayırımın ekonomik terimler ve ölçütlerle açıklanma durumu söz konusu yeni dünya düzeni tartışmaları ile birlikte uzun süre aradan sonra değişerek, yeniden dinî kavramlarla açıklanmaya başlanmıştır. Evanjelik Hristiyanlarda bir inanç unsuru olan "Armageddon" savaşından bahsedilmiş, Orta Doğu'daki işgal girişimini yeni bir Haçlı Seferi'ne benzeten Başkan Bush, Tanrı ile konuştuğunu, emirleri Tanrı katından aldığını iddia etmiştir. Bir dönem azgelişmişlik kavramı ile açıklanan bölge halklarının adının terörize edilmiş siyasal İslam ile anılması da bu döneme rastlamaktadır. Gene bu dönemde Batı-dışı halklar ve özellikle Orta Doğu Müslüman halkları Batı gelişme çizgisine dâhil olması gereken toplumlar niteliğinden çıkıp, Batı düzenine tehdit olarak görülen çatışmacı unsurlar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu şekliyle Doğu-Batı ilişkilerinin yeniden çatışma zeminine kaydığı ve bunun dinî/mistik kavramlarla motive edildiği görünmektedir. Bu motivasyonun yegâne kaynağının da

¹² Francis Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son İnsan, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012.

dinlerin özünde bulunan kavramların manipüle edilerek oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Evrensel ilişki ve çelişkileri bünyesinde barındırarak yüzlerce yıl toplumlar arası çatışmaların da rehberliğini üstlenen İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinin istenen ortama uygun kavramları bulundurması, yeni dönemde dinî/mistik temelli ayırım ve çatışma söylemlerinin yeniden gündeme gelmesinin nedeni olmuştur. Batı'nın istediği sonuç için en uygun çatışma zemini dinî kavramlar ve söylemlerle oluşacak zemindir. Söz konusu jargon değişikliğinin geçek nedeni budur. Bu nedenle temel ayrımlar ekonomik kavramlardan dinî kavramlara kayacaktır.

Bu bağlamda kıyamet kavramının günümüzdeki tartışılma biçiminin belirttiğimiz çözümsüzlüğün başka bir görüntüsü olduğu söylenebilir. 19. yüzyılda getirilen açıklama biçimlerinin ötesinde yeni bir söz söyleyemeyen ve açmazlarla dolu kurulu düzenin devamından başka bir önerisi bulunmayan Batı'da kendi çıkarına olmayan yeni bir aşama yerine bütün bir zamanın sona ererek kıyametin kopması yeğlenecektir. Kurulu Batı düzenini sorgulayan ve değiştirmeye çalışan her türlü öneri önce bilim-dışı ilan edilecek, örgütlü bir çabaya dönüşen bu öneriler hukuk ve kimi zaman insanlık dışı olarak gösterilip engellenmeye çalışılacaktır. Yeni bilim anlayışının ve son dönem ılımlı/siyasal İslam tartışmalarının anlamını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Çözümsüzlüğün geldiği noktada kıyamet söylemleri altında insan nüfusunun azaltılması, virüs/salgın ve savaş/felaket senaryoları ile geçmişteki kırımların benzerlerinin yaşanma ihtimalinden bahsedilmesi önemlidir. Sözü edilen Armageddon benzeri çatışmalar ve diğer felaketlerle inanan/inanamayan topluluğundan inanmayan kitlenin arındırılması kıyamet çağının başlıca alametlerinden biri olacaktır. Böylece "yeryüzünde bozgunculuk yaratacak" insanoğlunun içinden söz konusu bozguncular ayıklanarak çatışmaların çözümlendiği ve tüm insanlığın huzur içinde yaşadığı yeni bir dönem başlayacaktır.

Benzer bir durumu Doğu toplumları için de söylemek mümkündür. Günümüz Batı egemenlik sistemi her ne kadar yeni bir öneri getirmekten uzaksa, Doğu'da da ete kemiğe bürünmüş bir siyaset bağlamında düzen değiştirici, aşama kaydedici bir girişim bulunmamaktadır. Herhangi bir alanda, bir konuda tartışmalar Batı tarafından başlatılmakta, Batı-dışı toplumlar bu konuya taraftar olmaktadır. Azgelişmişlik, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) kavramlarında olduğu gibi küreselleşme vs. tartışmaları da Batı'da başlatılan ve bizde yankı bulan konulardır. Orijinal olarak Doğu'dan ortaya çıkan yerli teoriler olmakla birlikte siyasete dönüşmüş biçimde değillerdir. Bu anlamda

Doğu'nun da kurulu düzene itiraz anlamında cari bir siyaseti bulunmamaktadır. Bu haliyle mehdilik ve kıyamet konusu Doğu'da İslamiyet içinde de taraftar bulacaktır. Önceleri Türkler elinde İstanbul surları önünde çağ değiş-tiren, Avrupa içlerinde sancak tutan İslamiyet, yeni dönemde barışçıl ve ılımlı karaktere bürünüp, mücadelecilik kimliğinden uzaklaşmıştır. Tarihte gerçek mücahitler eliyle zaferler kazanırken günümüzde Tanrısal müdahaleye muhtaç biçimde yaşayıp "ahir zaman içinde" kendini kurtaracak gerçekliği tartışmalı bir mehdi beklentisindedir. Bu anlamda Doğu'nun da açmazı ancak kıyamet vakti geldiğinde çözülebileceğinden, vaktin yaklaştığına ve öngörülen alametlerin birer birer ortaya çıkacağına dair görüşler ön plana çıkmaktadır. Mevcut durumda geleceğe dönük bir beklenti içinde düzen değiştirmeye yönelik bir çabasızlık hâli söz konusudur. Bu şekliyle insanoğlunun Doğu'da ve Batı'da bir çözüm önerisi, yeni bir düzen girişimi görünmemektedir.

Kıyamet bu anlamda insanoğlunun kurulu düzeninin sonu, Tanrısal bir dönemin başlangıcıdır. Başka bir deyişle, insanın yeni bir düzen öneremeyip mevcut düzenin tüm açmazlarıyla beraber son bulmasının adıdır. Yeni düzen inananların kurtuluşu için gerekli tüm koşulları taşıdığından hâlihazırdaki tüm çatışma ve açmazlardan kurtularak sonsuz bir mutluluk dönemi başlayacaktır. Gerçekte kıyamet kurulu sistemin sonu ile birlikte yeni bir dönemin de başlangıcına işaret etmektedir. Gerek Hristiyanlıktaki "Tanrısal krallık" gerekse İslamiyet'in ahiret inancında son aynı zamanda bir başlangıç olarak ya da yeni ve sonsuz bir dönemin ilk aşaması olarak kabul edilir. Ancak bu yeni dönem tanrısal kaynaklı olacak ve Tanrı'nın doğrudan müdahalesiyle gerçekleşecektir. Dolayısıyla kıyamet inancı insanoğlunun yeryüzündeki tüm çözüm önerilerinin tükendiği, insanın ve onun ortaya koyduğu her türlü dünyevi sistemin açmazlar içinde olduğu anlamına gelmektedir. Bu şekliyle kıyametin kopmasını beklemek ve bu süreçte bir kurtarıcıdan medet ummak, insanlığın kendi çözüm önerilerinin tükendiğinin, büyük bir açmaza girdiğinin, gerçek anlamda "işinin Allah'a kaldığının" göstergesidir.

SONUÇ YERİNE: AÇMAZIN GÖRÜNTÜSÜ OLARAK KIYAMET

Mehdilik ve kıyamet konularını tarihin sonu kavramı bağlamında ele almaya çalıştık. Beklenen kurtarıcı kavramı "toplumsalın sonu" ile birlikte değerlendirilirken, Mehdiliğin kıyametle beraber konu edilmesi "tarihin sonu" ile ilişkilendirilecektir. Bu anlamda her iki bağlamıyla birlikte söz konusu kavramlar insanoğlunun kendi çözümünün ve sözünün bittiği açmaz anlamını temsil etmektedirler. Gerek toplumsalın gerekse tarihin sonu anlamıyla

Mehdi/Mesih beklentisi ve kıyamet, insanlığın kendi hikâyesinin sonuna gelindiğinin görüntüleri olmaktadır.

Mehdi düşüncesi, açmaz dönemlerinde geleceğe dönük bir umudun, başka bir açıdan da toplumların içinde bulundukları durumdan kendi çabaları ile çıkamayacak halde olduklarının göstergesidir. Mehdi beklentisinin doğrudan Tanrı tarafından gönderilen bir kişiliğe bağlanması, başka deyişle “Allah’a havale edilmesi” inancının sonucu olarak, toplumsal olaylara müdahalenin ve onları değiştirebilme motivasyonun asgari düzeye indirilmesi söz konusudur. Bu açıdan, tam bir kadercilik durumu ve kabullenme olmasa da, “değişmesini istediği gerçekliğin/kaderin” kendi çabası değil, bir “vekil” ya da “vekilin gönderdiği kurtarıcı” tarafından değiştirilmesi beklentisi ortaya çıkmaktadır. Mehdi inancı, toplumsal umudu taze tutmakla birlikte, içinde bulunulan dönem için pasif beklenti durumuna yol açtığı için aksiyonel bir çözümden insanları uzak tuttuğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda toplumsal çabanın önüne geçen, insanî çözüm potansiyelinin önünü tıkayan bir yönü bulunmaktadır.

Yine mehdi inancı ile birlikte kıyamet kavramının örtüşerek peşi sıra kabul edilmesi, toptan bir yok oluşun hemen öncesinde geçici de olsa bir ferahlık döneminin yaşanacağına olan inanç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İnanan kitleler için beklenen kurtarıcı eliyle mutlu bir son dönem yaşanacak ve insanlığın kendi eliyle yazdığı hikâye Tanrı’nın ve onun görevlendirdiği kişi eliyle nihayete erecektir. Kıyamet sonrası yeni dönem ise tamamen ilahi bir düzen olacak ve Tanrı eliyle yapılandırılacaktır. Bu inanç, toplumsal temelde insanın kendi sisteminin tıkanığının ve çözüm önerilerinin işe yaramadığının da göstergesidir. Kıyameti bekleyen insanlar tarihi ilerletme çabasında pes etmiş ve kadere teslim olmuş insanlardır. “*Her insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık. (İsra; 17/13)*” mealindeki ve insanî/toplumsal gayretleri önemli kılan buna benzer ayetler ile sabit ve yüzyıllarca Batı’nın örgütlü saldırısına karşı örgütlü biçimde blok halinde karşı duran bir dinin inananları bugün çok sayıda zümreye bölünmüş ve her bir hücrede kendince ibadet ile meşgul vaziyette mehdiyi bekler konumdadırlar. Bu şekilde toplumlararası ilişkilerde yeni bir söylem ileri sürmenin ve mevcut sömürü düzenini ortadan kaldırmanın imkânı yoktur.

Bugün Doğu-İslam dünyasının elinde Batı’ya/zülme karşı bir tavır alış anlamında İslamiyet’in cihad ideolojisi gibi bir enstrümanı bulunmaktadır. Bu nedenle herhangi bir kurtarıcıdan medet ummak yerine haklı bir başkaldırı anlamında ve terörize edilmeden bu kavrama sahip çıkılarak binlerce

yıllık Doğu-Batı ilişkilerine yeni bir aşama ve öneri getirme ve son tahlilde çatışmayı ortadan kaldırma potansiyeli ancak Doğu toplumlarında vardır. Bu potansiyeli baltalayan ve kitleleri pasifize etmekten başka bir sonuca yol açmayan mehdî inancı bu anlamda gerçekte mevcut egemenlik ilişkilerini kabullenişin ve onun önünde boyun eğmenin başka bir biçimidir. Önceleri Batı'ya karşı örgütlü bir mücadele bilincinin ifadesi olan İslamiyet, günümüz tartışma ve uygulamaları içinde bu kimliğinden soyutlanmaktadır. Karşı taraf eski dönem söylemlerine benzer ifadelerle çatışma ateşini körüklerken Doğu toplumları bu kez elinde bu savunma refleksinden yoksun şekilde kendini kurtaracak mehdîyi beklemektedir. Söz konusu din anlayışı ile günü geldiğinde dişleri ve tırnakları sökülmiş ve ehlileştirilmiş bir aslan misali, eğitimcisinin elindeki kamçıyla hareket eden uysal bir yapıya dönüşülmesi kaçınılmazdır.

Dinsel terminolojide “vakti saati belli olan” kıyameti nasıl ki erkene almak için “Tanrı’yı kıyamete zorlayarak” çaba göstermek mümkünse geciktirmek de insanlığın kendi elindedir ve bu yönde temel sorumluluk Doğu toplumlarına düşmektedir. *“Dinin getirdiği ideolojik açıklamaları reddetmeden ama bu açıklamaların sınırlılığını aşarak zenginleştiren bütünsel bir sosyoloji/bilim anlayışı”* ile *“Doğu-Batı çatışmasına dinin getirdiği ideolojik açıklamadan daha geniş bir açıklama getirmek gerekmektedir.”*¹³ Mevcut haliyle, olası bir çatışmadan en büyük zararı Batı-dışı toplumlar görecektir. Burada söylemek istediğimiz çatışmazlık telkini ile pasifize edilmiş ve sömürüye açık bir Doğu/İslam dünyası değil, özünde bulunan kavramları gerçek yorumları ile kullanarak, yeni bir din anlayışı ile söz konusu çatışma haline yeni ve kuşatıcı bir açıklama getirmektir. Kelimenin dünyevî anlamıyla gerçek “kıyam” Doğu’nun, Batı-dışı toplumların, mazlum milletlerin ayağa kalkışıdır. İslamiyet nasıl ki kuruluşunda Doğu toplumları adına bir siyasetin adı ve benliklerinin ifadesi olmuşsa, günümüzde de bu yönü ile daha anlamlıdır. Siyasal İslam-ılımlı İslam tartışmaları arasında sıkışmış ve sıkıştığı yerde mehdî beklentisi içindeki bir İslamiyet’in bireysel kurtuluş reçeteleri dışında İslam dünyasına ne kadar faydalı olacağı soru konusudur.

¹³ Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, *“Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı”* veya *Günümüzde Batı Saldırganlığı ve İslamiyet*, İç. Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001’e sunuş. s. XXIII. (IX-XXIII)

KAYNAKÇA

- EĞRİBEL, Ertan ve ÖZCAN, Ufuk; “‘Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı’” veya Günümüzde Batı Saldırganlığı ve İslamiyet”, İç. Baykan Sezer, Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2001’e sunuş. s. XXIII. (IX-XXIII)
- ELMAS, Büşra; Evanjelik Hristiyanlarda Kıyamet İnancı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017.
- FUKUYAMA, Francis; Tarihin Sonu ve Son İnsan, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2012.
- GENÇTÜRK, Sümeyra; İlahi Dinlerde Ahir Zaman ve Kıyamet (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.
- GÜN, Faruk; “Mehdilik İnancı üzerine Bir İnceleme”, Artuklu Akademi Dergisi, 2017/4(1), s.103. (99-130)
- KOCABAŞ, Şakir; “Kur’ân ve Hadislerde Kıyamet Günü”, Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, 2001, S:11, s.129-154.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem; “Mehdî”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, C.XXVIII, s. 369. (369-371)
- ŞIK, İsmail ve GÖKALP, Yusuf; “Sosyal Teoloji Bağlamında ‘Mehdilik’ Algısına Bir Bakış: İzmirli İsmail Hakkı ve Cemaleddin Afgânâ Karşılaştırması”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:3, 2014, s.528.
- ŞİMŞEK, Özkan; Mehdi’lik ve Nüzûl-i İsa Tartışmaları: İslam’ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnancı, Fecr Yayınları, Ankara, 2019, s. 30-32.
- TOHTAHUNOVA, Rabia; Dinlerde Kıyamet Fenomeni (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- TOPALOĞLU, Bekir; “Kıyamet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C:XXV, s. 516. (516-522)
- TÜMER, Günay; “Ahir Zaman” Diyanet İslam Ansiklopedisi, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C:I, s. 542. (542-543)